

Rosyjski sektor bankowy: rok w kryzysie

Maria Domańska

Aktualną sytuację w sektorze bankowym Rosji należy określić jako kryzys systemowy – świadczą o tym wyniki finansowe za 2015 rok. Główne przyczyny złych wyników sektora to trwające od kilku lat spowolnienie gospodarcze i skutki kryzysu lat 2008–2009, wieloletnie zaniedbania ze strony nadzoru bankowego, wreszcie wprowadzone w sierpniu 2014 roku zachodnie sankcje finansowe, które znacząco ograniczyły możliwości pozyskiwania przez banki kredytów zagranicznych. Dzięki znaczącemu wsparciu państwowemu, udzielonemu bankom od końca 2014 do końca 2015 roku kryzys przeszedł z fazy ostrej, rozpoczętej załamaniem na rynku walutowym w grudniu 2014 roku, do fazy stagnacji. Jej przejawem jest pewna stabilizacja w sektorze i mniejsze prawdopodobieństwo gwałtownych turbulencji na rynku bankowym. Banki będą się jednak w najbliższych latach zmagać z długofalowymi, strukturalnymi problemami, wynikającymi ze złego stanu rosyjskiej gospodarki. Jednocześnie nie mogą one liczyć na kontynuację pomocy ze strony państwa z uwagi na brak wystarczających środków w budżecie. Realne problemy banków mogą być przy tym o wiele poważniejsze, niż to wynika ze statystyk z uwagi na częste przypadki fałszowania wyników finansowych.

Bieżąca sytuacja w sektorze bankowym Rosji

Skala i rodzaj problemów, z jakimi zmagają się rosyjskie banki, świadczą o tym, że znalazły się one w poważnym kryzysie, odzwierciedlającym pogarszającą się sytuację ekonomiczną Rosji. Oficjalne statystyki nie zawsze przy tym pokazują realną kondycję sektora, tym bardziej że banki próbują prowadzić „kreatywną sprawozdawczość”, mającą ukryć ich problemy finansowe i tym samym pomóc uniknąć restrykcji ze strony Centralnego Banku Rosji (CBR).

Podstawowym problemem banków są poważne zmiany bilansu aktywów i pasywów. W wyniku spadku popytu na kredyty i rosnących trudności klientów z obsługą zadłużenia w 2015 roku zmniejszyły się zyski z oprocentowania udzielonych przez banki pożyczek. Jednocześnie z uwagi na wzrost stopy procentowej pod ko-

niec 2014 roku wzrosły koszty obsługi depozytów, co doprowadziło do problemów z utrzymaniem płynności finansowej.

W 2015 roku wartość udzielonych przez banki kredytów wzrosła jedynie o 0,1%¹. Niskie tempo wzrostu kredytowania utrzymało się pomimo obniżenia bazowej stopy procentowej z 17% do 11% w lipcu 2015 roku, co świadczy o tym, że głównym źródłem problemu nie jest narzucone przez CBR wysokie oprocentowanie, a sytuacja makroekonomiczna i niepewność co do jej dalszego rozwoju. Wartość kredytów wydanych klientom indywidualnym zmalała o 6,3%². To efekt pogarszającej się sytuacji finansowej ludności w związku z recesją, inflacją i spadkiem dochodów realnych, a także wysokiego

¹ Dane CBR, http://www.cbr.ru/analytics/print.aspx?file=bank_system/din_razv_15_12.htm&pid=bnksyst&sid=ITM_1155. Tu i dalej dane skorygowane z uwzględnieniem wahań kursu rubla.

² *Ibidem*.

oprocentowania pożyczek oraz wzrostu skłonności do oszczędzania. Lepiej wygląda sytuacja w sektorze korporacyjnym (wzrost kredytowania przedsiębiorstw wyniósł 2,5%³). Jak wskazują przy tym dane z jesieni 2015 roku, kredyty zaciągają głównie eksporterzy, dysponujący nadwyżkami walutowymi (a zatem i dodatkowymi zyskami rublowymi dzięki wysokiemu kursowi dolara), natomiast firmy działające na rynku krajowym wykazują dużą ostrożność w zakresie zadłużania się i obniżoną aktywność inwestycyjną, borykają się też z problemami w zakresie obsługi zadłużenia⁴. Dla przykładu, w styczniu–październiku 2015 roku wartość kredytów rublowych udzielonych małym i średnim przedsiębiorstwom zmalała o prawie 32% w porównaniu z analogicznym okresem 2014 roku⁵.

Największym wyzwaniem dla sektora jest wzrost zaległości w spłatach kredytów bankowych i wynikająca z niego konieczność zwiększania poziomu rezerw.

Jednocześnie wzrasta udział problematycznych długów w portfelach kredytowych banków (w przypadku rekordzistów wskaźnik zadłużenia przeterminowanego sięga ponad 40% wartości udzielonych pożyczek)⁶. Udział zadłużenia przeterminowanego w kredytach dla przedsiębiorstw w styczniu 2016 roku wzrósł do 6,4%, w kredytach detalicznych – do 8,3%⁷, co oznacza wzrost odpowiednio o 42% i 32% w porównaniu ze styczniem 2015 roku. Wysoki poziom

zadłużenia rosyjskiego społeczeństwa każe się przy tym spodziewać wzrostu tego wskaźnika w najbliższych latach⁸. Poważnym ryzykiem dla banków są też problemy finansowe sektora realnego, zwłaszcza najbardziej dotkniętych recesją branż, jak budownictwo, przemysł przetwórczy, przemysł maszynowy oraz usługi. Największym problemem banków wynikającym z zaległości w spłatach pożyczek jest konieczność odprowadzania dodatkowych rezerw z tytułu wzrostu ryzyka kredytowego⁹, co znacznie ogranicza marżę banków, a także ich swobodę w zarządzaniu aktywami, tym bardziej że w ciągu 2015 roku te ostatnie również się kurczyły. Rezerwy z tytułu problematycznych kredytów wzrosły w ciągu 2015 roku o ponad 33%, czyli o 1,4 bln rubli¹⁰. Dane uwzględniające zmiany kursu rubla wskazują na spadek wartości aktywów banków w 2015 roku o 1,6%¹¹, co stanowi najgorszy wynik w historii Federacji Rosyjskiej. O złej sytuacji sektora w 2015 roku świadczą też dane dotyczące redukcji zatrudnienia w bankach i liczby placówek. Banki detaliczne w ciągu trzech kwartałów zwolniły 1/6 pracowników¹², przy czym zjawisko to dotyczyło m.in. dwóch największych rosyjskich banków: S Bierbanku i Wniesztorgbanku (WTB). Według danych z początku sierpnia 2015 roku, na bezprecedensową skalę, o 11% rok do roku, zmniejszyła się liczba regionalnych oddziałów banków¹³.

⁸ Około 25% rosyjskich kredytobiorców zobowiązanych jest do spłacania dwóch kredytów, 15% – trzech lub więcej. Średnio spłata kredytów konsumenckich pochłania 40–45% miesięcznych dochodów dłużnika (poziom krytyczny to 50%). Размер просрочки по кредитам достиг рекордного уровня, 12.11.2015, <http://money.rbc.ru/news/5643414e9a79475a5f7cc950>

⁹ Przy opóźnieniu w spłatach długu powyżej dwóch miesięcy poziom rezerw z tytułu danego długu powinien wynosić 100%; wynika to zarówno z ustalonej praktyki, jak i nieoficjalnych wymogów CBR. Н. Телегина, График дня: просрочена пятая часть кредитов в строительстве, 12.10.2015; <https://slon.ru/posts/57770>

¹⁰ Dane CBR, http://www.cbr.ru/analytics/print.aspx?file=bank_system/din_razv_15_12.htm&pid=bnksyst&sid=ITM_1155

¹¹ *Ibidem*.

¹² Розничные банки с начала года уволили каждого шестого сотрудника, 19.11.2015, <http://www.rbc.ru/finances/19/11/2015/564c4d3b9a7947033271cbaa>

¹³ Банки рекордно сократили сети отделений, 3.09.2015, <http://izvestia.ru/news/590839>

³ *Ibidem*.

⁴ Кризис и финансовая стабильность. Стратегия трансформации банковского сектора, Сентябрь 2015, s. 30, <http://ac.gov.ru/files/publication/a/6540.pdf>

⁵ Малый и средний бизнес поддержат правительство и ВЭБ, 30.12.2015, <http://expert.ru/2015/12/30/malyij-i-srednij-biznes-podderzhit-veb/>

⁶ СКК: просрочка по кредитам физлиц взлетела на 30,5%, 11.11.2015, <http://www.vestifinance.ru/articles/64255>; выступление шэфовой CBR, Elwiry Nabiulliny, на заседании Думы Паństwowej, 13.11.2015, <http://www.cbr.ru/press/?Prtd=event&id=27&PrintVersion=Y>

⁷ Dane CBR, http://www.cbr.ru/analytics/print.aspx?file=bank_system/din_razv_16_01.htm&pid=bnksyst&sid=ITM_1155

W ostatnim kwartale 2015 roku sytuacja w sektorze bankowym zaczęła się jednak stabilizować. Wpłynęły na to podjęte przez banki działania oszczędnościowe, wsparcie ze strony budżetu i Centralnego Banku Rosji (zob. dalej), a także powolny wzrost marży dzięki stopniowemu spadkowi kosztów obsługi depozytów¹⁴.

W ostatnim kwartale 2015 roku sytuacja w sektorze bankowym zaczęła się stabilizować, jednak oficjalne statystyki nie odzwierciedlają realnej skali problemów.

Zysk sektora za 2015 rok wyniósł 192 mld rubli (około 2,7 mld USD), a pozytywna tendencja utrzymała się również w styczniu–lutym 2016 roku¹⁵. Choć całoroczny zysk był trzykrotnie mniejszy niż w roku 2014 (wówczas 589 mld rubli), daje to władzom asumpt do optymistycznych zapewnień o przezwycięzeniu kryzysu. Oficjalna statystyka niewiele jednak mówi o realnej skali problemów sektora bankowego. Ze 192 mld rubli 156 mld stanowiła bezzwrotna pomoc akcjonariuszy dla banków – zysk ogółem osiągnął zatem jedynie około 36 mld rubli¹⁶, przy czym prawie w całości pochodził z zysków z wahań kursu rubla¹⁷. Co istotne zyski są w wielu przypadkach prawie w całości konsumowane przez wzrost obowiązkowych rezerw. Ponadto CBR opiera swoje analizy na rosyjskich standardach sprawozdawczości, koncentrują-

cych się na wynikach statystyczno-księgowych, co pozwala ukryć wiele negatywnych zjawisk. Tymczasem prowadzona równolegle przez rosyjskie banki sprawozdawczość według standardów międzynarodowych (do której odnoszą się m.in. zagraniczne agencje ratingowe), analizująca ich realną, zbliżoną do rynkowej sytuację finansową¹⁸, wskazuje, że całoroczne statystyki za rok 2015 najprawdopodobniej wykażą straty: agencja Standard&Poor's szacuje je na 50–70 mld rubli (w porównaniu z 220 mld rubli czystego zysku w 2014 roku), przy czym jeśli pominąć wykazujący wysokie zyski największy Sberbank¹⁹, straty sektora mogą według agencji sięgnąć nawet 250 mld rubli, co stanowiłoby najgorszy wynik od dziesięciu lat²⁰.

Źródła problemów sektora bankowego w Rosji

Dwie główne przyczyny problemów, z jakimi zmagają się rosyjskie banki, to z jednej strony odnotowywane od 2012 roku spowolnienie gospodarcze, przekładające się na kondycję finansową klientów banków, które w 2015 roku przerodziło się w recesję (spadek PKB o 3,7%), z drugiej – fakt, że nigdy do końca nie zostały przezwyciężone skutki kryzysu w sektorze

¹⁴ Banki w ostatnim kwartale 2015 roku mogły obniżyć oprocentowanie depozytów, m.in. w związku z obniżką stopy bazowej przez CBR i wzrostem skłonności społeczeństwa do oszczędzania.

¹⁵ http://www.cbr.ru/analytics/print.aspx?file=bank_system/din_razv_16_01.htm&pid=bnksyst&sid=ITM_1155; ЦБ поверил в банки, 15.03.2016, <http://www.kommersant.ru/doc/2937800>

¹⁶ Szacunki agencji ratingowej AKRA. АКРА: банки РФ получили рекордную помощь акционеров, 9.02.2016, <http://www.vestifinance.ru/articles/67261>. CBR szacuje kwotę pomocy na 138,3 mld rubli.

¹⁷ АКРА: доход банков в 2015 году обеспечили акционеры и валютные спекуляции, 17.02.2016, <http://www.banki.ru/news/lenta/?id=8694484>

¹⁸ O skali rozbieżności w sprawozdawczości świadczą m.in. wyniki Wniesztorgbanku za styczeń–wrzesień 2015 roku: https://www.vtb.ru/group/press/news/fin_releases/482536/; http://www.vtb.ru/upload/iblock/0a1/VTB_01102015.pdf. Sprawozdawczość międzynarodowa kieruje się m.in. surowszymi zasadami obliczania wartości zadłużenia przeterminowanego, nie uwzględnia rozmaitych ulg CBR wobec banków, a także oblicza wysokość aktywów i zobowiązań z uwzględnieniem ich wyceny rynkowej, a nie księgowej.

¹⁹ W 2015 roku zysk Sberbanku wyniósł 236 mld rubli, co w świetle danych CBR o zyskach sektora świadczy o poważnych stratach w przypadku większości pozostałych banków. Zob. http://www.sberbank.ru/ru/press_center/all/article?newsID=ed1ab8d-d-30e5-4a67-95e7-23a7e1d843b3&blockID=-1303&regionID=77&lang=ru&type=NEWS. Przewagi Sberbanku polegają na ułatwionym dostępie do dużych, wiarygodnych kredytobiorców, niższych kosztach pozyskiwania finansowania oraz wysokim zaufaniu depozytariuszy. Głównym udziałowcem Sberbanku jest CBR.

²⁰ S&P считает, что в 2016 г. банкам РФ понадобится 850 млрд руб. на докапитализацию, <http://tass.ru/ekonomika/2527920>, 15.12.2015, <http://tass.ru/ekonomika/2527920>

bankowym z lat 2008–2009²¹. Negatywne zjawiska narastały od 2013 roku – wówczas to przyrost aktywów i portfela kredytowego spowolnił (wyniósł odpowiednio 16% i 13% w porównaniu z 19% i 17% w roku 2012), zmniejszyły się też zyski banków, a problemy strukturalne rosyjskiej gospodarki, niezależnie od wysokiego poziomu cen ropy, skutkowały wzrostem „problematicznych” aktywów²². Jednocześnie wzrastał poziom zadłużenia ludności²³. Prognozy z początku 2014 roku przepowiadały Rosji kryzys w sektorze bankowym. Wskazywano, że negatywny wpływ na rynek będą miały: obniżenie popytu na kredyty, niedostateczna płynność w sektorze bankowym, wzrost udziału „złych długów” w portfelu kredytowym²⁴.

W dalszej kolejności w banki uderzyły wprowadzone w lipcu 2014 roku europejskie i amerykańskie sankcje finansowe, znacząco utrudniające możliwość pozyskiwania środków i refinansowania zadłużenia dzięki źródłom zagranicznym²⁵ (na początku 2015 roku szacowano, że zachodnie sankcje bezpośrednio dotyczą ponad 50% aktywów rosyjskiego sektora bankowego)²⁶. Problemy pogłębił

ponadto drastyczny spadek cen ropy naftowej od II półrocza 2014 roku (ze 115 USD za baryłkę ropy w czerwcu 2014 roku do około 30 USD w styczniu 2016 roku) i towarzyszący mu spadek dochodów z eksportu oraz osłabienie rubla. „Ukoronowaniem” serii problemów była sekwencja wydarzeń destabilizujących rynek finansowy Rosji w grudniu 2014 roku (zwiększony popyt na walutę z tytułu wypłat zadłużenia zagranicznego i dewaluacji rubla, kryzys zaufania do polityki CBR, spekulacje walutowe), skutkujących załamaniem się rubla²⁷.

Przyczyny kryzysu w sektorze bankowym to m.in. recesja gospodarcza, spadek cen ropy naftowej oraz zachodnie sankcje finansowe.

Sytuację pogarsza upolitycznienie działalności części banków państwowych (sztywnym przykładem jest finansowanie nieopłacalnych inwestycji infrastrukturalnych, np. obiektów olimpijskich, przez państwowy Wnieszekonombank). W rezultacie kumulacji negatywnych zjawisk w 2014 roku banki osiągnęły zysk netto o ponad 40% mniejszy niż w 2013 roku²⁸.

Poważne zawirowania kursu rubla, jak i drastyczne podwyższenie przez Centralny Bank Rosji bazowej stopy procentowej w grudniu 2014 roku (z 10,5% do 17%) w celu stabilizacji rynku finansowego doprowadziły do niekorzystnego dla banków bilansu zarządzania aktywami i pasywami. Banki, zabezpieczając się przed masową paniką klientów i wycofywaniem na dużą skalę środków z depozytów, były zmuszone do znacznego podwyższenia ich oprocentowania, przy czym nie mogły tego zrekomensować adekwatnym podniesieniem oprocentowania

²¹ Sektor otrzymał wówczas od państwa wystarczające wsparcie finansowe, ale utrzymały się problemy ze złymi długami oraz niska jakość zarządzania ryzykiem.

²² Смутное время, 17.03.2014, <http://expert.ru/expert/2014/12/smutnoe-vremya/>; Кризис и финансовая стабильность. Стратегия трансформации банковского сектора, Сентябрь 2015, s. 9, <http://ac.gov.ru/files/publication/a/6540.pdf>

²³ Po kryzysie lat 2008–2009 miała miejsce narastająca konkurencja wśród banków detalicznych o udziały w rynku, kosztem dbałości o odpowiednio niski poziom ryzyka: wzrost kredytowania konsumentów przewyższał w rezultacie wskaźniki wzrostu gospodarczego i wzrost dochodów ludności. Кризис и финансовая стабильность. Стратегия трансформации банковского сектора, Сентябрь 2015, s. 30, <http://ac.gov.ru/files/publication/a/6540.pdf>

²⁴ Смутное время, *op. cit.*

²⁵ Poważnie ograniczono wówczas dostęp do unijnych rynków kapitałowych pięciu największym rosyjskim bankom kontrolowanym przez państwo, a analogiczne sankcje amerykańskie objęły dodatkowo Bank Moskwy oraz banki kontrolowane przez oligarchów bliskich Władimirowi Putinowi: bank Rossija Jurija Kowalczuka i bank SMP braci Rotenbergów. Istotny był przy tym efekt pośredni sankcji – obawa przed dokonywaniem transakcji finansowych z rynkiem rosyjskim.

²⁶ Банки захлебнутся плохими долгами, 27.02.2015, <http://www.gazeta.ru/business/2015/02/26/6427621.shtml>

²⁷ Szerzej zob.: Kryzys gospodarczo-finansowy w Rosji. Uwarunkowania, przejawy, perspektywy, *Raport OSW*, luty 2015, www.osw.waw.pl.

²⁸ ЦБ РФ: финансовое состояние банков России в 2015 году «поляризуется», 15.03.2015, <http://ria.ru/economy/20150315/1052680775.html>

wydanych już kredytów, a na nowe kredyty spadł popyt z uwagi na wysokie koszty ich obsługi²⁹ i pogarszającą się sytuację w gospodarce. Czynniki te przesądziły też o wzroście zaległości w spłatach pożyczek. Recesja gospodarcza przekłada się bowiem na spadek produkcji przemysłowej (-3,4% w 2015 roku), zawieszanie przez przedsiębiorstwa programów inwestycyjnych, spadek popytu konsumpcyjnego wynikający z obniżania się realnych płac (o 9,5% w 2015 roku) i wzrost bezrobocia³⁰. Zjawiskom tym towarzyszy wysoka inflacja (15,5% w 2015 roku) i utrzymująca się niestabilność kursu rubla, co zniechęca do zaciągania nowych pożyczek.

Oprócz problemów warunkowanych zewnętrznie, banki zmagają się z wyzwaniami wewnątrzsektorowymi. Wynikają one z niskiej jakości zarządzania ryzykiem, a także stosunkowo częstych nieuczciwych praktyk, jak nielegalne wyprowadzanie kapitału za granicę, nieprzejrzyste schematy finansowania projektów inwestycyjnych właścicieli czy kreatywna sprawozdawczość, ukrywająca realne wyniki finansowe³¹.

Poza kwestiami wewnątrzrosyjskimi wiele zjawisk wpływających na kondycję rosyjskiego sektora bankowego i całej gospodarki wynika z uwarunkowań pozostających poza kontrolą

rządu: z koniunktury na rynkach międzynarodowych, określającej dochody z eksportu, kurs rubla i ratingi inwestycyjne Rosji czy polityki zewnętrznych ośrodków decyzyjnych (jak chociażby decyzji Rezerwy Federalnej USA w sprawie wysokości bazowej stopy procentowej, wpływającej na kurs dolara). Jednocześnie Moskwa byłaby w stanie przynajmniej częściowo zneutralizować ich negatywne skutki dzięki złagodzeniu lub zniesieniu zachodnich sankcji ekonomicznych wobec Rosji i otwarcia dla niej międzynarodowych rynków kapitałowych – doprowadzić do tego może bądź zmiana polityki rosyjskiej wobec Ukrainy, bądź skuteczny lobbying i naciski Kremla na europejskie stolice.

Poważnym problemem jest niska jakość zarządzania ryzykiem, nieuczciwe praktyki bankowców oraz kreatywna sprawozdawczość, ukrywająca realną kondycję finansową banków.

Wymienione wyżej czynniki sprawiają, że rosyjska gospodarka, uzależniona od surowców, mało zdywersyfikowana i funkcjonująca w nieprzejrzystym i upolitycznionym otoczeniu prawnym, podatna jest na odpływy kapitału, żywotnie ważnego dla funkcjonowania banków. Rosja stale zмага się z tym problemem, jednak rok 2014 był pod tym względem rekordowy: z kraju wypłynęło wówczas około 151 mld USD. Choć odpływ kapitału z Rosji w 2015 roku wyniósł jedynie 56,9 mld USD, to jednak nie widać przesłanek dla odwrócenia się negatywnego trendu. Jednocześnie maleje napływ bezpośrednich inwestycji zagranicznych (BIZ), co osłabia perspektywy rozwoju gospodarki³², w tym działalności banków.

²⁹ Stopniowe obniżanie stopy bazowej przez Centralny Bank Rosji (do 11%) nie przełożyło się dotąd na znaczące zmiany oprocentowania kredytów dla większości przedsiębiorstw. W marcu 2015 roku średnia stawka dla małego i średniego biznesu (wielki biznes na ogół negocjuje stawki na zasadach indywidualnych) wynosiła 19,9%, w lutym 2016 – 17,84%. Индекс Банки.ру: средняя ставка по кредитам для бизнеса практически не изменилась, 24.11.2015, <http://www.banki.ru/news/lenta/?id=8464478>; Индекс Банки.ру: средняя ставка по кредитам для бизнеса практически не изменилась, 23.02.2016, <http://www.banki.ru/news/lenta/?id=8707527>

³⁰ Statystyki Rosstatu odzwierciedlają bezrobocie oficjalne (w roku 2015 wyniosło ono 5,8%), tymczasem w Rosji na trudną do oceny skalę narasta bezrobocie ukryte.

³¹ Według kierownictwa CBR, manipulowanie sprawozdawczością przez banki stało się powszechną praktyką. ЦБ: у половины банков, лишившихся лицензий, были «нарисованы» активы на 311 млрд рублей, 10.11.2015, <http://www.banki.ru/news/lenta/?id=8433799>; Первый зампред ЦБ: манипуляции с банковской отчетностью превратились в индустрию, 10.11.2015, <http://www.banki.ru/news/lenta/?id=8433440>

³² Według UNCTAD, w 2015 roku napływ BIZ do Rosji zmniejszył się o 92% w porównaniu z rokiem 2014, wówczas zaś spadł ponad trzykrotnie w porównaniu z rokiem 2013.

Działania władz wobec sektora bankowego

Działania władz w celu stabilizacji sytuacji w sektorze bankowym mają charakter dwutorowy. Z jednej strony, od jesieni 2014 roku przez cały 2015 roku udzielana była pomoc finansowa na poprawę płynności banków, refinansowanie zadłużenia, wyrównywanie strat warunkowanych niekorzystną dynamiką na rynku finansowym; ponadto w uzasadnionych przypadkach CBR łagodził wymagania wobec banków komercyjnych w zakresie ich polityki kredytowej czy poziomu rezerw. Z drugiej strony, CBR kontynuuje rozpoczętą w 2013 roku politykę uzdrawiania sektora bankowego poprzez wzmocnienie nadzoru, wdrażanie procedury sanacji (restrukturyzacji, naprawy) banków i eliminację z rynku podmiotów nierzetelnych lub niewydolnych – strategia ta nie została złagodzona przez kryzys, przeciwnie, w latach 2014–2015 uległa nasileniu.

W obliczu zachodnich sankcji finansowych, a także stopniowej dewaluacji rubla w wyniku spadku cen ropy i konfliktu rosyjsko-ukraińskiego, jesienią 2014 roku CBR podjął decyzję o wprowadzeniu walutowych instrumentów pomocowych dla rosyjskich banków (swapów walutowych i transakcji repo)³³. Celem była poprawa ich płynności walutowej w obliczu wypłat z tytułu zadłużenia zagranicznego oraz zmniejszenie presji na rubel dzięki stworzeniu alternatywy dla dokonywanych przez banki rynkowych transakcji walutowych. Decyzja ta nie zapobiegła jednak załamaniu na rosyjskim rynku walutowym 16 grudnia 2014 roku. W reakcji na nie CBR niezwłocznie ogłosił siedmipunktowy plan antykryzysowy, którego elementami były m.in. zwiększenie puli kredytów walutowych dla banków w celu poprawy ich

³³ Swap walutowy to umowa, w której dwie strony postanawiają wymienić między sobą określone kwoty wraz z należnymi odsetkami w różnych walutach na określony czas i według ustalonego wcześniej kursu wymiany. Transakcja repo to transakcja finansowa polegająca na zakupie papieru wartościowego i jednoczesnym zobowiązaniu się do jego sprzedaży w ustalonej dacie w przyszłości.

płynności, złagodzenie ograniczeń w zakresie ustalania przez banki wysokości oprocentowania depozytów i pożyczek oraz złagodzenie wymagań co do wysokości rezerw obowiązkowych i zasad określania wysokości „złych długów” spowodowanych sankcjami państw trzecich³⁴. Choć na najgorętszym etapie kryzysu (przełom 2014 i 2015 roku) banki chętnie korzystały z pomocy CBR, to jednak jej warunki, z uwagi na wyższe od rynkowego oprocentowanie, na dłuższą metę okazały się niekorzystne – udział środków CBR w pasywach banków spadł w rezultacie od grudnia 2014 do stycznia 2016 roku z 12% do 5,5%³⁵. Jednocześnie w miarę stabilizowania się sytuacji w sektorze Centralny Bank Rosji stopniowo wycofywał się ze złagodzonych wymagań wobec banków, choć część z nich została utrzymana do kwietnia 2016 roku³⁶.

Działania stabilizacyjne władz polegają na wzmocnieniu nadzoru nad bankami i udzielaniu im pomocy finansowej.

Centralny Bank Rosji kontynuuje jednocześnie uważny monitoring sytuacji w sektorze bankowym, dokonuje też posunięć uspokajających nastroje na rynku. Najważniejszym z nich było ogłoszenie w lipcu 2015 roku listy „banków o znaczeniu systemowym”. Na liście znalazło się dziesięć banków, zarówno państwowych, jak i prywatnych, posiadających ogółem ponad 60% aktywów sektora³⁷. CBR tym samym zagwarantował *de facto*, że władze nie dopuszczą do destabilizacji sytuacji finansowej żadne-

³⁴ О мерах Банка России по поддержанию устойчивости российского финансового сектора, 17.12.2014, http://cbr.ru/press/pr.aspx?file=17122014_171432dkp2014-12-17T17_02_49.htm. Część tych ulg została następnie przedłużona do końca 2015 roku.

³⁵ www.cbr.ru

³⁶ Отмена льготного курса отъест у некоторых банков 60–80 б. п. капитала, 8.02.2016, <http://www.vedomosti.ru/finance/articles/2016/02/08/627709-lgotnogo-kursa-bankov>

³⁷ Na liście znalazły się: Sberbank, WTB, Rossielchozbank, Gazprombank, UniCredit Bank, Raiffeisen Bank, Rosbank, Alfa bank, FK Otkrytije i Promswiazbank.

go z nich. Nauczony doświadczeniem z grudnia 2014 roku CBR zawczasu też ogłosił gotowość refinansowania, na potrzeby wypłat z tytułu zadłużenia zagranicznego pod koniec 2015 roku, zaciągniętych wcześniej przez rosyjskie banki kredytów.

Władze nie dopuszczą do destabilizacji sytuacji finansowej najważniejszych banków.

Równoległe z działaniami CBR działania antykryzysowe zostały podjęte w grudniu 2014 roku przez rosyjski rząd i parlament. Objęły one program dokapitalizowania dużych³⁸ banków na ogólną sumę 1 biliona rubli dzięki emisji obligacji federalnych (OFZ) oraz skierowanie części środków Funduszu Dobrobytu Narodowego (do 10% jego wysokości) na depozyty lub obligacje banków z kapitałem nie mniej niż 100 mld rubli w celu finansowania dochodowych projektów infrastrukturalnych. Wielkość pomocy z Funduszu Dobrobytu Narodowego przeznaczonej na „pośrednie kredytowanie” sektora realnego poprzez banki wyniosła 438 mld rubli, z czego do 300 mld przeznaczono ogółem dla Wnieszekonombanku, kolejne 138 mld – dla Wniesztorgbanku i Gazprombanku³⁹. Równoległe z działaniami pomocowymi prowadzone są nasilone działania kontrolne w celu uzdrawiania sektora bankowego. W 2015 roku pozbawiono licencji 93 banki⁴⁰. Najczęstsze

zarzuty dotyczyły prowadzenia przez te podmioty polityki wysokiego ryzyka, niedostatecznego poziomu adekwatności kapitału, a także zafałszowywania sprawozdawczości i prania brudnych pieniędzy. Ponadto wiele banków zostało objętych przez CBR różnymi ograniczeniami w działalności: ich liczba wzrosła z 78 w listopadzie 2015 roku do 126 na początku roku 2016⁴¹.

Centralny Bank Rosji wdraża też w odniesieniu do niektórych „problematycznych” banków procedury sanacyjne (restrukturyzacyjne). W 2015 roku proces restrukturyzacji rozpoczął się w 14 bankach, a na cel ten wydano 491 mld rubli, pochodzących prawie w całości ze środków CBR⁴². Odpowiedzialnej za sanację Agencji Ubezpieczenia Depozytów nie jest łatwo pozyskać inne podmioty (przede wszystkim organizacje kredytowe) do udziału w sanacji, z uwagi na długość procesu naprawczego oraz skalę ryzyka, związanego przede wszystkim z nieprzejrzystą sprawozdawczością restrukturyzowanych banków, a zatem z niepewnością co do ostatecznej skali inwestycji w poprawę ich kondycji.

Według ostrożnych szacunków, pomoc CBR i budżetu państwa dla sektora bankowego wyniosła od początku obecnego kryzysu (od grudnia 2014 roku) do końca 2015 roku około 1,87 bln rubli⁴³, co doraźnie pomogło bankom przezwyciężyć problemy z płynnością finansową. W dużej mierze w wyniku działań antykry-

³⁸ Jednym z głównych kryteriów był kapitał własny w wysokości co najmniej 25 mld rubli.

³⁹ Zostały one zainwestowane m.in. w obligacje nieefektywnych korporacji państwowych (w tym kolei). O szczegółach pomocy zob. postanowienie rządu FR z 13 maja 2015 roku o wydzieleniu z Funduszu Dobrobytu Narodowego do 300 mld rubli pomocy dla Wnieszekonombanku, http://www.veb.ru/press/news/index.php?id_19=100652; ВТБ получил из ФНБ 100 млрд рублей на субординированный депозит, 30.12.2014, <http://ria.ru/economy/20141230/1040907105.html>; Газпромбанк получил 38,4 млрд рублей из ФНБ, 6.05.2015, <http://www.forbes.ru/news/287873-gazprombank-poluchil-384-mlrd-rublei-iz-fnb>

⁴⁰ Do 4 marca 2016 roku licencji pozbawiono kolejne 18 banków. Zob. <http://www.banki.ru/banks/memory/>. W 2014 roku cofnięto licencję 87 bankom, w 2013 – 36; www.kuap.ru/voke

⁴¹ Сухов: 126 банков работают в условиях ограничений и запретов, 3.02.2016, <http://www.banki.ru/news/len-ta/?id=8656930>

⁴² Оперативный мониторинг экономической ситуации в России, № 3 (21), Февраль 2016 г., с. 6–9, <http://www.iep.ru/ru/publikacii/category/318.html>

⁴³ Około 25,7 mld USD wg kursu z 31 grudnia 2015 roku. Suma ta obejmuje wydatki budżetowe na dokapitalizowanie banków (838 mld rubli); 438 mld rubli wydzielone bankom z Funduszu Dobrobytu Narodowego na kredytowanie sektora realnego; kredyt CBR (110 mld rubli) dla Agencji Ubezpieczenia Depozytów na wypłaty klientom pozbawionych licencji banków; środki CBR przeznaczone na restrukturyzację banków (488 mld rubli w odniesieniu do decyzji o sanacji podjętych w 2015 r.). Obliczenia nie uwzględniają m.in. prolongaty w marcu 2015 r. kredytu na sanację Banku Moskwy, udzielonego w 2011 r. na sumę 295 mld rubli, ani drobniejszych wydatków budżetowych, jak pomoc budżetowa dla Rossielchozbanku w wysokości 10 mld rubli.

zysowych władz oraz dzięki względnej stabilizacji sytuacji makroekonomicznej w warunkach kryzysu (spowolnienie tempa pogarszania się wskaźników makroekonomicznych), sytuacja w sektorze bankowym Rosji została zatem tymczasowo opanowana. Nie można jej jednak nazwać stabilną, gdyż zarówno trudna do oszacowania skala recesji, jak i wahania kursu rubla⁴⁴ nadal wpływać będą na warunki funkcjonowania banków, przede wszystkim na poziom wymaganych przepisami rezerw obowiązkowych.

Perspektywy rozwoju sytuacji w sektorze bankowym

Aktualną sytuację w sektorze bankowym Rosji należy określić jako kryzys systemowy. Zjawisko to jest na ogół diagnozowane na podstawie następujących kryteriów (przynajmniej jedno z nich musi być spełnione): udział zadłużenia przeterminowanego w portfelu kredytowym sektora przekracza 10%, koszty operacji ratunkowych osiągają co najmniej poziom 2% PKB, odbywa się nacjonalizacja banków na dużą skalę, występuje panika depozytariuszy lub władze podejmują specjalne działania, jak zamrażanie depozytów bankowych⁴⁵. Dotąd w przypadku sektora bankowego w Rosji spełnione jest tylko kryterium kosztów pomocy, które sięgnęły co najmniej 2,3% PKB⁴⁶. Fakt, że pozostałe kryteria nie zostały spełnione, skłania do wniosku, że kryzys ten nie grozi nagłym załamaniem w sektorze ani niebezpiecznymi dla gospodarki wstrząsami: należy się raczej spodziewać jego przejścia w stan przewlekły i stagnacji w dzia-

⁴⁴ Po okresie względnej stabilności kursu rubla w okresie sierpień–listopad 2015 r., w grudniu rosyjska waluta ponownie zaczęła słabnąć wobec dolara z uwagi na obniżanie się ceny ropy naftowej. Niestabilny kurs utrzymywał się również na początku 2016 r.

⁴⁵ A. Demircuc-Kunt, E. Detragiache, *The Determinants of Banking Crises in Developing and Developed Countries*, IMF Staff Papers vol. 45, No. 1 (March 1998), s. 91.

⁴⁶ Nominalny PKB (w cenach bieżących) w 2015 roku wyniósł 80,4 bln rubli (wyliczenia Rosstatu obejmują Krym); www.gks.ru/wps/wcm/connect/rosstat_main/rosstat/ru/statistics/accounts/#. Dla porównania, w 2009 roku przeznaczono na wsparcie dla banków ponad 10% PKB.

łalności banków, której długość trudno jest obecnie prognozować.

Kondycja sektora bankowego w ciągu najbliższego roku i jego zdolność adaptacji do zmieniających się warunków będzie bezpośrednio sprzężona z kondycją sektora realnego i dynamiką dochodów ludności, a zatem z sytuacją makroekonomiczną i efektywnością zarządzania kryzysem gospodarczym przez władze. Otwarte pozostaje pytanie o długość recesji w Rosji – spadek PKB w 2016 roku może wynieść nawet 2,5%, a niewielki wzrost gospodarczy może zostać osiągnięty dopiero w latach 2017–2018.

Kondycja sektora bankowego będzie bezpośrednio sprzężona z sytuacją makroekonomiczną i efektywnością działań antykryzysowych władz.

Według ocen agencji S&P, w ciągu najbliższego roku–półtora zaostrzą się problemy z jakością aktywów w rosyjskich bankach⁴⁷. Strategie ostrożnościowe banków, mające na celu unikanie ryzyka związanego z potencjalną niewypłacalnością klientów, mogą w tej sytuacji prowadzić do dalszego ograniczenia ekspansji kredytowej. Jednocześnie wzrost zadłużenia przeterminowanego w portfelu już udzielonych kredytów zmusi banki do odprowadzania coraz większych rezerw: w 2016 roku poziom dodatkowych rezerw z tytułu problematycznych długów może sięgnąć 1–2 bln rubli, głównie z tytułu kredytów korporacyjnych⁴⁸. Brak dostępnych kredytów przełoży się z kolei na kondycję sektora realnego, a pośrednio i sytuację ludności, jeszcze bardziej hamując wychodzenie z recesji. Symptomatyczna była w tym kon-

⁴⁷ S&P считает, что в 2016 г. банкам РФ понадобится 850 млрд руб. на докапитализацию, 15.12.2015, <http://tass.ru/ekonomika/2527920>

⁴⁸ Банкам придется создать подушку безопасности в триллион рублей, 12.02.2016, <http://www.rbc.ru/finances/12/02/2016/56bde8029a7947f681885d23>

tekście wypowiedź z początku marca 2016 roku szefowej CBR, Elwiry Nabiulliny, która wprost wskazała, iż banki z uwagi na problemy kapitałowe mogą mieć trudności z zaspokajaniem potrzeb kredytowych sektora realnego⁴⁹.

Wysokie jest prawdopodobieństwo wzrostu zapotrzebowania sektora bankowego na pomoc państwa (biorąc pod uwagę chociażby skalę potrzeb samego Wnieszekonombanku⁵⁰). Agencja S&P prognozuje, że w 2016 roku banki rosyjskie będą potrzebowały nawet ponad 800 mld rubli na dokapitalizowanie (a zatem kwotę porównywalną z nakładami na kapitalizację w roku 2015)⁵¹.

Tymczasem władze wyraźnie wycofują się ze wsparcia dla banków z uwagi na narastające problemy budżetowe wynikające z utrzymujących się niskich cen ropy naftowej (średnioroczna cena surowca poniżej 40 USD/bbl może znacząco zwiększyć deficyt budżetowy, ustalony na nierealistycznym poziomie 3% PKB). Pomoc bankom nie znalazła się w tzw. planie antykrzysowym na rok 2016 (podczas gdy w analogicznym dokumencie na 2015 rok opiewała ona na 1,5 bln rubli), ponadto trwa dyskusja o wdrożeniu mechanizmu *bail-in* (wykorzystania środków głównych depozytariuszy) w celu ratowania zagrożonych bankructwem banków, a także dopuszczenia akcjonariuszy do udziału w sanacji banków⁵². Brak adekwatnego wsparcia ze środków publicznych zwiększy zarazem znaczenie kapitału zagranicznego jako źródła niezbędnych zasobów finansowych i tym samym pogłębi wpływ wymierzonych w Rosję zachodnich sankcji. Możliwe zniesienie

sankcji w połowie 2016 roku znacznie poszerzyłoby pole manewru Kremla w zarządzaniu kryzysem: dług publiczny Rosji pozostaje niewielki, na poziomie około 15% PKB, podczas gdy dopiero poziom 30% PKB uznawany jest za ryzykowny dla finansów publicznych.

Sytuacja wewnątrz sektora bankowego najpewniej nadal będzie się różnicować: o ile największe banki, mimo znacznych strat, zaadaptowały się do warunków kryzysowych w dużej mierze z uwagi na znaczącą pomoc państwa, o tyle pozostałe muszą liczyć na pomoc akcjonariuszy albo restrukturyzację. Ponadto w wyniku nasilenia represyjno-nadzorczych działań CBR (polityka „czyszczenia” sektora bankowego najpewniej będzie kontynuowana do roku 2018⁵³), pogłębia się kryzys na rynku kredytowania międzybankowego: rosną zwłaszcza obawy przed udzielaniem kredytów małym i średnim bankom prywatnym⁵⁴.

Narastające problemy budżetowe osłabiają możliwości wspierania sektora bankowego przez państwo.

Szansą dla banków jest natomiast determinacja władz, by nie dopuścić do poważnego kryzysu w branży bankowej, gdyż mogłoby to zdestabilizować cały system gospodarczy i niosłoby poważne ryzyka polityczne. Nie można wykluczać podejmowania przez CBR w razie potrzeby interwencji finansowych lub formalnego bądź nieformalnego łagodzenia wymogów i procedur, choć w 2016 roku pomoc dla sekto-

⁴⁹ ЦБ отправляет заемщиков на рынок облигаций, 4.03.2016, <http://expert.ru/2016/03/4/bankam-nashli-alternativu/>. Problemem jest jednak niedorozwój rosyjskiego rynku obligacji.

⁵⁰ Potrzeby banku szacowane są nawet na 1,5 bln rubli (około 20 mld USD).

⁵¹ S&P считает, что в 2016 г. банкам РФ понадобится 850 млрд руб. на докапитализацию, 15.12.2015, <http://tass.ru/ekonomika/2527920>

⁵² ЦБ рассчитывает разделить расходы на спасение банков с их владельцами, 1.03.2016, <http://www.vedomosti.ru/finance/articles/2016/03/01/631898-aktsionerov-bankov-stoit-dopuskat-do-sanatsii-zampred-tsb>

⁵³ ЦБ пообещал завершить расчистку банковского сектора к 2018 году, 29.02.2016, <http://www.rbc.ru/freenews/56d43abb9a79470df561f406>

⁵⁴ Зачистка ЦБ привела к кризису на рынке межбанковского кредитования, 1.09.2015, <http://www.rbc.ru/finances/01/09/2015/55e5cf109a79477a552e5df6>. Na kondycję większości banków komercyjnych negatywnie wpłynęła też decyzja o zamrożeniu na kolejny rok oszczędnościowych składek emerytalnych, które zamiast trafić do gospodarki poprzez banki i „pracować” dzięki długoterminowym inwestycjom, zostaną skierowane do budżetu na zaspokojenie bieżących potrzeb społecznych.

ra będzie skoncentrowana najpewniej na bankach o znaczeniu systemowym (w lutym 2016 roku CBR podjął decyzję o uruchomieniu dla tej grupy banków linii kredytowej w wysokości 600 mld rubli). Należy się zatem spodziewać narastającej konsolidacji i etatyzacji sektora bankowego: eliminacji z rynku podmiotów niezrzelnych lub zbyt słabych i wzrostu udziału w rynku podmiotów mających dostęp do kapitału ze źródeł państwowych⁵⁵. Jednocześnie

właściwe systemowi rosyjskiemu „ręczne sterowanie”, połączone z nieformalnymi mechanizmami regulowania sytuacji kryzysowych paradoksalnie może ułatwić elastyczne reagowanie na wyzwania. Najważniejsze czynniki ryzyka w dłuższej perspektywie nie tyle jednak są obecne w samym sektorze bankowym, ile wynikają z ogólnego stanu rosyjskiej gospodarki.

---

⁵⁵ Po kryzysie lat 2008–2009 zwiększył się znacząco udział banków państwowych w aktywach sektora ogółem: w 2001 r. było to 32%, to w 2012 – 50%, a obecnie – około 60%. Системные перекосы. Почему так много банков в России оказались убыточными, 13.11.2015, www.slon.ru

---

REDAKCJA MERYTORYCZNA: Adam Eberhardt
Marek Menkiszak
REDAKCJA: Katarzyna Kazimierska, Anna Łabuszewska
SKŁAD: Wojciech Mańkowski

Ośrodek Studiów Wschodnich im. Marka Karpia
ul. Koszykowa 6a, 00-564 Warszawa
tel.: +48 | 22 | 525 80 00,
fax: +48 | 22 | 525 80 40

**Opinie wyrażone przez autorów analiz nie przedstawiają
oficjalnego stanowiska władz RP**

Zapraszamy na naszą stronę: www.osw.waw.pl